

Séta a Citadellán

A gellérthegyi csillagvizsgáló épülete súlyosan megsérült Budavár 1849-es ostromakor – az akkori eseményeket, a csillagvizsgáló lövetését, a műszerek és a könyvállomány (részleges) pusztulását részletesen leírta annak idején Albert Ferenc, az utolsó gellérthegy-i csillagász. A Főváros Bizottmányához benyújtott jelentése hírportálunkon is olvasható. Az alábbiakban ebből a jelentésből közlünk részleteket:

„Május 5 dikén Nagy Sándor tábornok úr jött fel az intézetünkbe onnan a várat szemlélni, jött továbbá ágyúfedezetre 's a ház őrizetére egy egész honvéd zászlóally; az ágyúztatás pedig olly élénken 's olly hathatósan folytatott, hogy még az nap délelőtt több golyó a ház fő falán keresztül nejem szobájába, konyhámba, a Csillagda termébe 's így több helyre ütött, 's már a házbani tartózkodás életveszéllyel vala összekötve. Szegény Családom és a többi háznép eleinte az alsó bolthajtásos helyekre bújtt el, de midőn oda is beütöttek a golyók a ház megett fekvő szőlőmbe menekültek, hol legközelebb a falnál fekvűdven remegéssel 's irtózáttal halották fejeik fölött röpdülni a 18 és 24 fontos golyókat és granatokat, míg én szinte irtózáván az élénk ágyúzástól de kötelegességem érzemétől lelkesedve, bent a házban folyvást az eszközöknek körülményes és időt rabló széjelszedésével foglakodtam.”

Az Uraniae épülete, habár súlyosan megromgálódott az ostrom idején, mégse szenvedett helyrehozhatatlan károkat – ezek helyreállítására azonban nem volt már se pénz, se szándék. Az osztrákoknak más terveik voltak a Gellérthegy tetejével: ide építették a ma is jól ismert Citadellát, melyet egyrészt egy tervezett erődrendszer részeként hoztak létre, másrészt a rebellis magyarok megfélemlítésére.

A 220 méter hosszú és 60 méter széles komor erődítményt szinte a csillagvizsgáló köré húzták fel, és még másfél évtizeddel a

szabadságharc után is láthatók voltak a falak fölé magasodó kupolák. Az Uraniae épületét 1866-ra végképp elbontották – ezért is érdekes, hogy létezik olyan 1867-es ábrázolás (Ferenc József koronázási menetéről), amelyen még mindig felfedezhetők a kupolák.

A gellérthegy-i csillagvizsgáló elvesztése természetesen súlyos csapást jelentett a hazai csillagászat számára. Így ír erről Heller Ágost 1878-ban, a Természettudományi Közlönyben:

A Citadella épülete 1865-ben. Jól láthatók a csillagvizsgáló még álló kupolái

„Ott maradt »Uranianak« összelőtt és rommá lett »temploma«, körülvéve sötét várfalakkal, melyek azóta Gellérthegyünknek oly kietlen, mogorva tekintetet kölcsönöznek. Az ötvenes években még adták a déli jelt a két testvérvárosnak, míg végre azt is beszüntették és az órát a többi eszközközöz szállították. A katonai kincstár az egész épületet a telekkel együtt oly áron vette meg az egyetemtől, melyet az épület rézfedelének elárúsítása már bőségesen visszatérített.

Azóta a gellérthegy-i csillagász-torony eltűnt a föld színéről, egy magányos kópillér, valamelyik eszköz alapja, maradt meg csupán, mint szomorú tanúja a múlt időknek.”

A Citadella fenyegető épülete köré számos városi legenda fonódott (például hogy a a városra irányuló lőrészek mögött állandóan égő kanóccal strázsáltak a katonák, arra az esetre, ha felkelés törne ki), azonban egészen

a második világháború végéig nem fűződött hozzá harci cselekmény.

Az erődítményt végül 1894-ben megkapta Budapest városa, és a katonaság elvonult. Falának kis részét jelképesen elbontották, azonban a Citadella hasznosítása nem került szóba, elbontására pedig nem volt forrás. Habár az 1950-es években a Citadella honvédségi kezelésben volt, a forradalom idején nem volt szerepe, ám annak leverése után szovjet katonák települtek az erődítménybe. A hatvanas évek elejére azonban végleg kiköltözött a falak közül a katonaság, és a fokozatosan konszolidálódó helyzetben az erőd idegenforgalmi hasznosítására került a hangsúly. Szálláshelyet és éttermet alakítottak ki az erődben, melynek falairól csodálatos kilátás nyílt a fővárosra.

Távcsöves városnézés a Citadella mellől. Meglehet, hogy az 1942-ben feladott képeslap egy rendszeresen megtartott panoráma-bemutatót örökített meg (postcards.hungaricana.hu)

A fejlődő turizmus profiljába jól illeszkedett egy olyan bemutatóhely, ahonnan panorámatávcsövekkel figyelhetik meg a látogatók a fővárost, estéként pedig csillagászati bemutátón vehetnek részt – mintegy megidézve a reformkor időszakát, amikor az ország első számú csillagvizsgálója állt itt.

A budapesti TIT Uránia Bemutató Csillagvizsgáló szerződést kötött a Budapesti Idegenforgalmi Hivatallal – ezzel létrejött a citadellai bemutatóhely. 1961. május

1-jén nyitották meg, és csak az év felében fogadta az érdeklődőket (május 1. és október 31. között). Napközben a panorámatávcsöveket belépődíj ellenében használhatták az érdeklődők, esténként pedig – került idő esetén – az Uránia szakkörösei tartották a bemutatókat.

Esztergályos Cecília színművésznő a „párizsi” távcsövel, Szabó István „Te” című rövidfilmjében (1963)

A Szabadság-szobor szomszédságában üzemelő citadellai bemutatóhely munkáját ekkoriban nemigen zavarta a díszvilágítás, ugyanis a hatvanas-hetvenes években csak vasárnaponként és ünnepnapokon világították ki a műemlékeket, de a fényszennyezés mértéke még olyankor is jóval elmaradt a maitól.

A citadellai bemutatóhely az 1980-as évek elején

A bemutatóhely zárható bódéjában dolgozott a jegyszedő, itt tárolták a „párizsi” távcsövet, egy 10 cm-es Bardou-gyártmányú refraktort, amit egy egyszerű, óragép nélküli mechanikán használtak a bemutatók alkalmával. A citadellai kihelyezett bemutatóegység a 60-as, 70-es években élte virágkorát. A Csillagászati évkönyben közölt beszámolók szerint ekkoriban évente mintegy 40 ezer látogatója volt (ugyanakkor az Urániát 8–10

A geodéziai alappont a gellérthegy csillagvizsgáló keleti kupolájának helyére emlékeztet (a felvétel 2011 márciusában készült)

ezren keresték fel), de ez az óriási létszám főként a nappali turistáknak volt köszönhető.

A nyolcvanas évek elejére a felére csökkent a bemutatóhely látogatottsága, és már csak napközbeni panorámatávcsöves nézelődésre volt lehetőség, később aztán a Szabadság-szobor állandó esti kivilágítást kapott, ami meghiúsított bárminemű csillagászati bemutatót.

Az egykori csillagvizsgálót ismertető kiállítási anyag 2001-ben. Az intézmény múltjáról, az ott dolgozó csillagászok életútjáról sok érdekeséget megtudhattak az érdeklődők

A Citadellában szabadtéri kiállítást is berendeztek, ahol az egykori Uraniae is kapott egy vitrint, azonban hogy ez még most is létezik-e, nem tudom, mivel az erődöt – birtokviták miatt – másfél évvel ezelőtt lezárták.

A citadellai bemutatóhely ma már ugyanúgy a múlté, mint a 200 évvel ezelőtt felavatott Uraniae. Az egykori csillagvizsgálóról azonban említést tesz az 1972-ben állított Bogdanich-emléktábla:

BOGDANICH IMRE DÁNIEL
1762–1802

CSILLAGÁSZ, TUDOMÁNYOS VIZSGÁLATAI ALAPJÁN KÉSZÜLT EL HAZÁNK ELSŐ SZABATOS TÉRKÉPE. MUNKÁSSÁGA EMLÉKÉRE ÉS AZ URÁNIA CSILLAGDA HELYÉNEK MEGJELÖLÉSÉRE ÁLLÍTOTTA A GEODÉZIAI ÉS KARTOGRAFIAI EGYESÜLET ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA CSILLAGVIZSGÁLÓ INTÉZETE 1972

Ugyancsak Bogdanich munkásságának állít emléket egy latin feliratú gránitoszlop, melynek tetején stilizált, fémből készült armilláris szférát láthattunk – már ez is múlt idő, hiszen az alkotást réges-régen letörték.

A Bogdanich-emlékoszlop 1980-ban, még a jellegzetes armilláris szférával

Hogy mikor lehet ismét látogatni a Citadellát, egyelőre nem tudni, bízunk benne, hogy hamarosan ismét megnyílik az érdeklődők előtt – még ha csillagvizsgáló nélkül is...

Mizser Attila